

Kultúrne a vizuálne hodnoty vinohradníckej krajiny

Verešová M., Supuka J.: Cultural and Visual Values of Vineyard Landscape. *Životné prostredie*, 2020, 54, 3, p. 148 – 158.

The cultivation of grapevines originates in the Caspian Sea region and later in Mediterranean countries. Archaeological finds in Slovakia date back to Celtic times, and this was followed by wider development in our territory during the Roman legion era in the 2nd century anno Domini. Viticulture during history generated a landscape architecture with an aesthetically and visually specific type of cultural landscape and its landscape character. Today, the vineyard complex is a combination of natural values, with the visual exterior of a cultivated vineyard and human artefacts. This complex is perceived by the human senses and reflected in aesthetic experience. The main attributes of the visual-aesthetic quality assessment are the potential for visual exposure of both the relief morphology and vineyard spatial structure. The phenomenon of aesthetic quality comprises criteria of subjective origin, such as uniqueness, harmony and seasonal variability. This paper finally presents a methodical approach to evaluating the visual quality of vineyard landscapes.

Key words: vineyards cultural landscape, visual and aesthetic values, assessment methods

Pestovanie viniča hroznorodého a výroba vína sú podstatne staršie ako prvé písomné zmienky o tejto forme poľnohospodárskej činnosti. Dôkazom toho sú kresby, výjavy a grafické piktogramy s tematikou hrozna na kamenných a terakotových nádobách a amforách, na kamenných nástenných reliéfoch ale aj na vyobrazeniach na čašiach a na hrobkách faraónov v starom Egypte. Pôvod prirodzeného viniča je v subtropických oblastiach Eurázie, odkiaľ ho človek a nim vytvárané civilizácie prenášali do kultúry pre jeho cielené pestovanie a využívanie. Počiatky vinohradníctva a vinárstva sú lokalizované do oblasti Kaspického mora do obdobia zhruba pred 6000 rokmi. Pestovaním viniča sa zaoberali dávnovekí obyvatelia malej Ázie, Južného Kaukazu a Číny, samozrejme aj kultúry Egyptských faraónskych dynastií. Dôkazové dejiny vína sa začínajú osídlením Stredomoria Feničanmi okolo roku 1100 pred n. l. a Grékmi o 350 rokov neskôr. Starí Gréci sa významne pričínili o rozsiahlejšie pestovanie viniča, o oslavné, symbolické i zľudovené pitia vína. Víno považovali za dar od Bohov. Víno, v období pôsobenia Ježiša Krista v Palestíne pred 2000 rokmi a následne v období zrodu kresťanstva, sa stalo symbolickým nápojom náboženských obradov, vinohrady sa opisovali v biblických podobenstvách kresťanskej viery, morálky a etiky človeka. Kult vína následne propagovala najmä rehoľa cisterciánov a benediktínov.

Pestovanie viniča hroznorodého sa stalo postupne domovinou v Taliansku, Španielsku, Francúzsku, rovnako tiež v krajinách Blízkeho Východu a v Severnej Afrike. Expanziou Rímskej ríše na sever sa významne rozšírilo pestovanie viniča aj do severnejších území Európy. V 19. – 20. storočí sa rozšírilo pestovanie viniča aj do krajín mimo dovtedy tradičných území. Novými teritóriami pre rozvoj vinohradníctva sa stali Austrália,

Nový Zéland, Chile, USA, Južná Afrika, ale aj Japonsko a znovuoobnovenie pestovania nastalo ajv Číne. V súčasnej dobe sa pestuje vinič v 41 štátoch sveta na plochách spolu cca 7,5 miliónov ha, kde sa pestuje takmer 300 variabilných tradičných odrôd a novošlachtencov (Johnson, Robinsonová, 2007). Rozšírenie pestovania viniča aj do netradičných regiónov sveta umožnilo obohatenie lokálnych trhov o nové komodity a tým aj zvýšenie ponuky v oblasti gastronómie. Úžitková a someliárska hodnota a kvalita vína sa podľa najnovších vedeckých poznatkov posudzuje podľa princípov „terroir“, ktoré sú charakterizované odlišnými prírodnými danosťami prostredia v ktorom sa vinič pestuje. K nim patrí klíma (slnečné žiarenie, teplota, zrážky, vlhkosť, vietor, výskyt hmiel, čistota ovzdušia), geologicko-pedologické pomery (minerálne zloženie a štruktúra horninového podlažia, distribúcia živín v pôde a jej hydro-dynamický režim), potenciál výskytu chorôb a škodcov, ktoré ovplyvňujú režim pestovateľského manažmentu a výber technológií (Kraus a kol., 1999; Vanek, 2009; Gladstones, 2011). *Terroir* sa vyvíjal celé storočia francúzskeho vinárstva na základe pozorovania toho, čo robilo vína z rôznych regiónov, viníc alebo rôznych častí tej istej vinice, tak odlišné od seba navzájom. Je to jedinečná kombinácia, ktorá ovplyvňuje špecifické vlastnosti hrozna a následne aj vlastnosti vyrobeného vína (Sommer, 2008).

Osobitné someliárske (chuť, vôňa a pod.), ako aj gastronomické a zdravotné vlastnosti vín z „nových teritórií“ ovplyvnil dopyt a dovoz aj do tradičných vinohradníckych krajín Európy, vrátane Slovenska, ako fenomén kozmopolitnej zvedavosti a prirodzenej túžby človeka ochutnať a užiť si niečo nové, doteraz nepoznané.

Územie Slovenska má dlhodobú tradíciu pestovania viniča a výroby kvalitných vín vďaka vhodným prirod-

no-geografickým podmienkam, ktoré limitujú pestovanie tejto teplomilnej a vzácnej kultúry. Kultúrno-historické literárne zdroje dokumentujú pestovanie viniča na dnešnom území Slovenska ešte z čias sídelného pôsobenia Keltov, keď na dobovom hradisku Molpír pri Smoleniciach boli identifikované karbonizované semenka viniča hroznorodého a nájdených sedem vinohradníckych nožov (Dvořák, 2004). Iné zdroje udávajú začiatky pestovania viniča do obdobia panovania rímskeho cisára Marka Aurélia Próba (276 – 282 n. l.), ktorý sa považuje za zakladateľa severopanónskeho vinohradníctva. To potvrdili aj archeologické nálezy z pohrebiska v Kostolnej pri Dunaji s grafickými motívmi viniča na keramike z 1. storočia nášho letopočtu a figúrka starogréckeho boha Bakcha v Komárne z 2. storočia n. l. To znamená, že pestovanie viniča je dokladované zo staršieho obdobia, než bolo výkonné pôsobenie rímskeho cisára Marka Aurélia (Kazimír, 1986). Okolo rímskych táborov na území dnešného Rakúska a Slovenska sa pestoval vinič, ktorý bol vysádzaný vojakmi rímskych légii pri Bratislave, Devíne, Stupave a v tokajskej vinohradníckej oblasti. Tatársky vpád do Uhorska v roku 1241 spôsobil zničenie mnohých vinohradov, k obnove došlo novými kolonizátormi z oblasti Nemecka a Talianska. S obdobím šírenia kresťanstva je úzko spojená výstavba kláštorov, ktoré boli nielen centrami duchovného života, ale aj rozvoja poľnohospodárstva, vrátane vinohradníctva, remesiel, ľudového liečiteľstva, kultúry a osvety. Zlatým obdobím rozvoja vinohradníctva je 18. storočie za panovania Márie Terézie, cisárovnjej Rakúsko-Uhorska (1740 – 1780), keď na území dnešného Slovenska bolo obhospodarovávaných cca 57 000 ha vinohradov. Množstvo rodiacich vinohradov na Slovensku aj v Európe zdecimoval výskyt vošky viničovej (*Viteus vitifolii*) a ňou indukovaná choroba viniča – fyloxéra viničová (*Phylloxera vastatrix*) na konci 19. storočia (Demo a kol., 2001).

Vývoj vinohradníctva (v zmysle plošnej výmery), mal po 2. sv. vojne až doteraz rozkolísaný charakter a to tak v Európskom priestore, ako aj na Slovensku. V roku 1950 bolo na Slovensku len 12 260 ha vinohradov, v roku 1975 – 27 580 ha, v roku 1985 – 38 000 ha, v roku 1998 – 22 809 ha, v roku 2002 – 17 356 ha a v roku 2006 – 17 200 ha rodiacich, ostatné sú mladé, alebo neobhospodarované, čo činí spolu 22 430 ha (Hričovský, 2008; Hronský, Pintér, 2009). Podľa iných zdrojov (Hronský, 2014), Slovensko má vyčlenených spolu šesť vinohradníckych oblastí, s celkovou výmerou registrovaných vinohradov spolu 18 705 ha k roku 2012. Tento zdroj navyše uvádza, že na Slovensku je oficiálne registrovaných 65 vinárstiev zameraných na výrobu vína a zásobovanie požiadaviek trhu. Vinárstva pestujú spolu 14 bielych odrôd, 7 modrých a 3 tokajské odrody hrozna. Slovensko má spolu trinásť novošlachtencov muštového hrozna, ktoré boli registrované za obdobie 1997 – 2011 (Hronský, 2014). Podľa Zelenej správy Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR za

rok 2018, rodiace vinohrady na Slovensku predstavujú len 8 800 ha, spolu s mladými nerodiacimi a neobhospodarovávanými (prípadne opustenými), tvoria plochu cca 18 000 ha. Plošný limit vinohradov stanovených pre Slovensko Európskou úniou predstavuje výmeru 22 227 ha.

Vinohrady ako kategória kultúrnej krajiny

Vinohradníctvo a vinárstvo vyprodukovalo krajino-architektonicky, esteticky i vizuálne špecifický typ kultúrnej krajiny so všetkými hodnotovými znakmi krajinného obrazu a krajinného charakteru (rázu). Pre hodnotenie vinohradníctva a vinárstva v kultúrno-historickom a vizuálno-estetickom kontexte uvádzame nasledovné kritériá (Supuka, Verešová, 2008):

- vinič ako kultúrna rastlina, vrátane sprievodných vzácných ovocných drevín;
- vinohrad ako priestorový prvok a typ kultúrnej krajiny;
- vinohrad a znaky jeho obhospodarovania v zmysle technickom a technologickom;
- vinohrad ako objekt estetického vnímania (percepce);
- vinohrad a víno ako súčasť duchovného, kultúrneho, estetického, hospodárskeho a spoločenského života človeka;
- vinohradníctvo a vinárstvo ako fenomén obživy, symboliky, etnografie, kresťanských a kultúrnych tradícií, folklóru, ľudového umenia a architektúry;
- vinohrad ako forma a prostriedok na podporu udržateľného rozvoja agroturizmu a vínnej turistiky.

Vinohradnícka krajina ako subtyp kultúrnej poľnohospodárskej krajiny má charakter trvalých drevinových kultúr, v porovnaní s poľnohospodárskymi plodinami, ktoré sú v krajinnom priestore aktuálne len vo vegetačnom období v rôznych rastovo-vývojových fázach (od jari až do jesenného zberu úrody). Vinohrady reprezentujú z historicko-vývojového hľadiska dve kategórie kultúrnej krajiny – a to maloplošné mozaikové vinohrady charakteru historických krajinných štruktúr s extenzívnymi formami obhospodarovania a novodobé veľkoplošné s uplatnením progresívnych, intenzifikovaných pestovateľských technológií. Obidva typy predstavujú odlišnú priestorovú skladbu, tak biotických prvkov (vinič, sprievodné ovocné dreviny, trávno-bylinný pokryv úhoru), ako aj prvkov konštrukčnej a sprievodnej architektúry (konštrukcie vedenia viniča, formovanie modifikovaného reliéfu a konštrukcie terás, vinohradnícke domy a účelové budovy multifunkčného využitia). Zatiaľ čo v historických (archaických) vinohradoch je zastúpená vysoká diverzita prírodných aj antropogénnych krajinných prvkov, novodobé veľkoplošné vinohrady predstavujú typ uniformnej až monotónnej kultúrnej krajiny. V niektorých prípadoch dochádza ku kombinovanej forme vinohradníckej kultúrnej krajiny, kde extenzívne mozaikové formy sú nahrádza-

Obr. 1. Pohľad na časť skúmanej lokality v Čajkove, na skupinu charakteristických znakov tohoto špecifického typu krajiny. Na obrázku vidieť ovocné stromy (orechy, jablone, slivky), rady vinohradov s vysokým vedením typu záves a charakteristickými stavbami hajlochov). Túto scénu v pozadí uzatvára časť porastu lesa Štiavnických vrchov (apríl, 2018). Foto: Martina Verešová

né vo vnútornej štruktúre novými intenzifikovanými formami vinohradov a to cestou premeny a sceľovania stávajúcich historických parciel, alebo založením nových vinohradov na pôvodných teraz už opustených a neobrábaných vinohradoch.

Príklady premeny vinohradov v troch hodnotených územiach (Štefunková, Hanušin, 2019) uvádzajú, že v katastri Seleštiny až 64 % pôvodných vinohradov boli konvertované na typ intenzifikovaných, 20 % vinohradov zostali extenzifikované a 25 % sú opustené so znakmi sukcesívneho zarastania prirodzenou a synantropnou vegetáciou. V katastroch Svätý Jur a Modra extenzívne vinohrady predstavujú 20 – 24 % a intenzifikované priemerne 13 %. Mnohé ostatné sú buď sukcesne zarastené, zalesnené, alebo postupne sú zastavované. V katastrálnom území Čajkov (Verešová, Supuka, 2012) nedochádza principiálne k jednoznačnej a striktnej premeny pôvodných historických vinohradov z extenzívne obhospodarovaných na intenzifikované, novodobé. Známe sú ale znaky intenzifikačných pestovateľských technológií (napr. dvojvrstvové vedenie viniča na podporných drôtených konštrukciách), ale aj znaky ekologizácie parciel (zatravnenie medziradov a výsev trávno-bylinných zmesí s protieróznym, a estetickým efektom a podporou rozvoja biodiverzity).

Pestovateľské technológie sa premietajú aj do priestorovej štruktúry vinohradov a obrazu vinohradníckej krajiny. Známe sú retrospektívne prístupy

vedenia viniča na koloch z dôvodu lepšieho príjmu slnečnej energie a všeobecného prevzdušnenie rastliny, čo je známe nielen v mediteránnych krajinách, ale aj na Slovensku, vrátane hodnoteného katastra Čajkov. Táto forma však limituje používanie mechanizmov v ošetrovaní viniča a zbere hrozna. Novodobé, dnes už dlhšie tradované formy líniových konštrukcií vytvárajú odlišnú priestorovú štruktúru so všetkými svojimi výhodami (použitie mechanizovaných technológií), ale aj nevýhody (vzájomné časovo vymedzené tienenie). V hodnotených vinohradoch katastra Čajkov podiel opustených a sukcesne zarastajúcich vinohradov predstavuje ca 15 %. Nové intenzifikované vinohrady sú za posledných desať rokov zakladané aditívnou metódou v predpolí historických vinohradov, na

úpätí svahov a v rozhraní s poľnohospodársky využívanou krajinou na ornej pôde. Takýto typ kombinovaných vinohradov má čitateľné vizuálne ohraničenie s odlišnými kompozičnými a pestovateľsko-technologickými znakmi. Staré typy vinohradov s extenzívnou formou hospodárskych technológií majú pomerne bohaté zastúpenie vzácnych ovocných drevín, napr. moruša, oskoruša, dula, mišpuľa, ale aj staré a regionálne odrody broskýň, marhúľ, hrušiek, čerešní, jabloní, sliviek, ktoré sú vysádzané buď pri vinohradníckych domoch, ale aj na okrajoch – hraničných líniách vinohradov. Medzi radmi vinohradov sú časté najmä malokorunné a v štruktúre redšie odrody broskýň. Takéto kombinácie ovocných stromov v novodobých intenzívnych vinohradoch nenachádzame. Ak áno, tak len pri väčších vinohradníckych objektoch a penziónoch vínnej agroturistiky, ktoré im dávajú revitalizačno-historizujúci charakter. Vinohrady v kombinácii s ovocnými stromami, alebo bez nich vytvárajú odlišný krajinný obraz, s ovocnými stromami je vizuálne pestrejší a atraktívnejší (Verešová, Supuka, 2010; Agnoletti et al., 2010; Štefunková a kol., 2011).

Tieto rozdielnosti a znaky sú reálnou skutočnosťou nielen na študovaných a hodnotených územiach, ale aj v mnohých tradičných vinohradníckych krajinách Európy a sveta a sú popísané v mnohých publikáciách zo Slovenska aj v zahraničí (Petit et al., 2012; Verešová, Supuka, 2012; Pipan, Kokajl, 2017).

Vinohradníctvo a vinárstvo vo svetle kultúrnych a estetických hodnôt.

Vinohradníctvo a víno už v antickej spoločnosti boli spojené s duchovným, umeleckým, kultúrnym, ale aj zdravotným fenoménom a životom spoločnosti. Víno bolo často inšpirátorom tvorivého zrodu veľkých a vynikajúcich diel básnikov, hudobníkov, maliarov, sochárov a filozofov, v gastronómii boli špecifickým artiklom kultúry stolovania a pitia.

Cesta hrozna z vinohradu cez spracovanie, skladovanie v pivniciach, degustáciu a konzumáciu pri stolovaní je už v súčasnosti sprevádzaná profesijne znalosťnými postupmi. Aj súčasný moderný proces je v mnohých prípadoch úzko spätý s folklórnymi tradíciami a zvykosťami, rovnako tiež s tvorbou materiálových prvkov a prezentáciou výrazovej angažovanej architektúry. Architektonické znaky sú čitateľné v samotnej priestorovej kompozícii vinohradov, vo vinohradníckych domoch – chyžiach, hajlokoch, či moderných halách. Prvky špecifickej regionálnej architektúry nachádzame vo výrazových prostriedkoch zastrešenia, portálov a predstupových chodieb, okien, dverí, ale aj v kľukatých pivniciach vytesaných do kameňa, tufu, spráše, alebo tvarovaných tehlovou, či kamennou klenbou. K historickým solitérom architektúry uprostred viníc patria dobové kaplnky, zvonice, prechodné sklady, vyhlídkové veže, sochy sv. Urbana, kríže, kaplnky, božie muky a pod. Moderné vinohradnícke centrá prezentujú svoje architektonické hodnoty v ich exteriérovom poňatí, ale aj v interiéri vo fermentačných a degustačných sálach, v skladoch archívnych vzoriek, v rozvetvených pivničkách a chodbách, v nakladacích a expedičných sektoroch a rampách. a pod. Novodobou súčasťou architektúry vinohradov sú aj atraktívne penzióny, ktoré poskytujú plnohodnotné služby vinohradníckeho, vinárskeho a gastronomického charakteru v rámci vinárskej agroturistiky. Celý vinohradnícko-vinársky areál tvorí sklbenie prírodného prostredia s architektonickým výrazom a hodnotami ľudských artefaktov viazaných na vinohradnícky exteriér (vedenie viniča na konštrukciách, sprievodné kultúry vzácnych ovocných drevín, vlastná architektúra vinohradníckych domov v spojení s príslušným rekreačno-odpočinkovým priestorom), ale aj už spomenutý vinársky interiér. Ta-

Obr. 2. Detailnejší záznam časti vinice s typom vedenia jednoduchý záves, pekne kopírujúcim terén a vytvárajúcim pohľadové vlny. Ovocný strom – jablň, dotvára okraj porastu viniča, ako interpunkčné znamienko na konci vety, čím výškovo dynamizuje pozorovaný priestor (september, 2018). Foto: Martina Verešová

kýto komplex tvorí kultúrno-estetický, historický, ale aj novodobý sémantický priestor (*génus loci* územia), ktorý zastrešuje doslovne umenie pestovania viniča, oslavného a ďakovného vinobrania, tajomstvo výroby vína, inšpiratívnu ochutnávku a gastronómiu, podnikavý obchod, ale aj rekreáciu a relax. Už z historického obdobia sú známe takéto vinárske komplexy v Malých Karpatoch a v Tokaji, ale aj v menších vinohradníckych obciach, ako sú Sebechleby, Modra, Pezinok, Čajkov, Rybník, Strekov, Skalica a pod. Zo zahraničia sú známe Lednické a Valtické vinárstva, Mikulov, Petrov, Veľké Bílovice i Veľké Pavlovice (ČR), Dolné Rakúsko, ale aj stredoveký kláštor Panonhalma v Maďarsku, či vinohradnícke komplexy na južných svahoch v Toskánsku, Portugalsku, nad Barcelonou v Španielsku (Ilkovičová, 2008; Salašová, Štefunková, 2009; Verešová, 2011). V prenesenom, ale aj reálnom slova zmysle, vinári sú umelcami medzi poľnohospodármi. Vinári motivovali umelcov a architektov k pretaveniu ich tvorivých schopností do diel vinohradníckej a vinárskej architektúry, profánnej i votívnej, spojenej s tematicky angažovaným výtvarným, literárnym, hudobným, folklórnym a remeselným umením.

O estetickú kvalitu krajiny a jej indikátoroch sa zmieňuje Štefunková (1998), pričom túto kvalitu popisuje ako prirodzenú funkciu dobre fungujúceho prostredia, prejavujúceho sa optimálne vo svojich vonkajších fyziognomicko-estetických vlastnostiach (ako je forma, kontrast,

Obr. 3. Pohľad na časť viníc, ktorá zachytáva progres v modernizácii prítomných stavieb zvyšujúcich ich rekreačný potenciál (október, 2018). Foto Martina Verešová

vzdialenosť, farebnosť, línie, mierka, mnohorakosť, textúra uhol pohľadu, udržiavanosť, využitie). Jančura (2010) vyslovuje názor, že výzor (vzhľad) je príčinne podmienený a v krajine súvisí s jej ekologickou funkčnosťou, stabilitou, únosnosťou, vyváženým hospodárením, ale aj kultúrnosťou ľudí, ktorí v nej žijú a zároveň vnímajú krásu ako súlad. Hodnotenie estetickéj kvality priestoru a objektu je pomerne náročné. Dôvodom je fylozoficko-psychologický kontext estetiky ako takej. Spoločnosť a vedecká komunita síce postupne zadefinovali spoločenské a etické normy a pravidlá, ale reflexia estetickéj hodnoty a kvality vo vedomí pozorovateľa – hodnotiteľa je súborom objektívnych kritérií a subjektívneho prežívania vo vnútri človeka. Každý typ kultúrnej krajiny, krajinného segmentu, alebo ľudský artefakt (umelecký, technický) má svoje špecifické znaky a obsah. Aj postoj k nemu je preto diferencovaný. V krajinnnej dimenzii sa človeku ponúka krajinný obraz s jeho hodnotovými atribútmi a to v širšom priestorovom kontexte a vzťahov aj k susediacim krajinným segmentom, ktoré ju obklopujú. Umelecké dielo vníma človek v užších až detailných dimenziách. Každá časť krajiny, alebo ľudský artefakt, sú objektami percepcie, teda vnímania, cez ktoré človek odráža objektívnu realitu prostredníctvom jeho zmyslových orgánov. Vnímanie je spojené s aktivizáciou jeho vyšších psychologických funkcií, ktoré vedú k vytvoreniu si predstavy o priestore (krajine) a to v jednotlivých častiach (krajinné prvky, dominancia, farby a tvary, štruktúra, bariéry a pod.), alebo vo vzťahových znakoch komplexu krajinného obrazu. Každý človek disponuje rôznou úrovňou poznania, subjektív-

nými hodnotovými parametrami a senzibilitou, indikačnou a rozlišovacou schopnosťou zmyslových orgánov. Tie sa potom premietajú do úrovne zážitku a hĺbky poznania pozorovaného objektu (priestoru). Tieto vlastnosti a schopnosti človeka sú faktormi tzv. osobnostného filtra, ktoré v spojení s objektívnymi znakmi krajiny (výhľad, vertikálna dimenzia, hĺbka obrazu, stav počasia, skladba krajinných prvkov, a pod.), vytvárajú v človeku komplexný obraz o krajine (Radváni, 2002). Vizuálne znaky krajiny a ich estetické hodnoty evokujú ľudí k zvýšenému záujmu o atraktívnu krajinu. Človek v modernej dobe má k dispozícii spektrum zobrazovacích a dokumentačných nástrojov (kamera, fotoaparát), ktorými si zachytí do technickej

pamäti tie časti krajiny ktoré ho najviac oslovili a zanechali v ňom silný estetický zážitok. Mnohé z nich vloží do variabilných sociálnych sietí, čím prezentuje nielen seba so schopnosťou identifikovať, zachytiť a zdokumentovať vidенý a krásny segment videnej krajiny, ale aj túto predstaviť širokej verejnosti, možno ako nástroj reklamy či marketingu cestovnej kancelárie. Táto metóda tzv. Google Panoramio bola použitá aj pre hodnotenie estetickéj kvality krajiny Slovenska (Lieskovský a kol., 2017), založenej na hustote identifikovaných fotografií na 1 km² územia. K esteticky atraktívnym patrí subalpínsky a alpínsky typ krajiny, vysočiny a glaciálne reliéfy. Takmer rovnako esteticky hodnotená je tiež urbanizovaná krajina s vysokým počtom obyvateľstva (pozorovateľov) a množstvom atraktívnych objektov a segmentov mestskej krajiny. K najmenej atraktívnym patrí prímestská intenzívne obhospodarovaná poľnohospodárska krajina s nízkou štruktúrnou variabilitou krajinných prvkov. Na druhej strane neexistuje žiadna objektívna pochybnosť, že práve vinohrady, ako podtyp poľnohospodárskej kultúrnej krajiny, by mali nízky stupeň estetickéj atraktívnosti, práve naopak.

Intenzita vnímania priestoru, obsahová kvalita zážitku a poznania, sú dané potenciálom vizuálnej exponovanosti krajiny. Všeobecne je určený polohou človeka (pozorovateľa) v krajinnom priestore (ktorý vníma), ďalej morfológickými charakteristikami reliéfu, počtom a veľkosťou krajinných prvkov, ktoré tvoria krajinnú štruktúru (Rózová a kol., 2010). K základným parametrom vizuálnej exponovanosti krajiny títo autori zaraďujú: hipsometriu (absolútne výšky a relatívne prevýšenie

terénu), sklonitosť svahov, súčasnú krajinnú štruktúru (kategórie krajinných prvkov, veľkosť, plocha, tvar, zastúpenie a rozmiestnenie krajinných prvkov v priestore). V detailnejšom hodnotení je akceptovaná aj vnútorná štruktúra krajinných prvkov (homogenita, vertikálna stratifikácia, hustota, pôvodnosť, forma a znaky premeny či disturbancie a pod). Iní autori do vizuálnej exponovanosti zahŕňajú aj vzájomné väzby a prepojenie medzi znakmi reliéfu, napr. údolie, hrebeň, vizuálne prepojenie priestoru a pod. (Štefunková, Cebecauer, 2006). Tieto východiskové metodické prístupy, parametre vizuálnej exponovanosti a sémanty vnímania krajiny, boli zahrnuté aj do kritérií hodnotenia krajinskej scény práve vinohradníckeho typu kultúrnej krajiny (Salašová, Štefunková, 2009). Ku kritériám, ktoré môžu väčšou alebo menšou mierou rozhodovať o vizuálno-estetickú kvalite vinohradníckej krajiny (vinohradu), autori zaraďujú:

- celkový kontext krajiny v širších priestorových vzťahoch;
- podiel esteticky pôsobiacich prvkov v krajinskej štruktúre;
- pohľadová (vizuálna) exponovanosť vinohradov;
- kvalita a frekvencia prepojení v mikr-, mezo-, a makro- mierke krajiny;
- faktor času spojený s tradíciami a technológiami vinohradníctva (HKŠ);
- asociácia s historickými udalosťami, príbehmi, osobnosťami, výtvarnými dielami či náboženstvom;
- charakter a mozaika druhotnej krajinskej štruktúry;
- celková usporiadanosť, tvar a veľkosť pozemkov a prejav v ich textúre;
- intenzita obrábania vinohradov, resp. úroveň starostlivosti o vinohrady (intenzívne, extenzívne, zanedbané, opustené);
- vitalita, fyziologická a rastová kondícia, celkový zdravotný stav;
- dostupnosť, prístupnosť, hustota a forma ohraničenia vinohradov;
- technická vybavenosť vinohradov a ich konštrukčné prvky vinohradníckych podporných vedení;
- lokalizácia vinohradov, systémy a kvalita komunikačných sietí, prítomnosť nadzemných inžinierskych sietí;
- architektonická, estetická a utilitárna kvalita vino-

Obr. 4. Fotografia zachytáva rozmanitosť typov architektúry krov a spôsobov vedenia v jesennom období po opade listov, kedy pekne vynikne vnútorná štruktúra výsadiel viniča (december, 2018). Foto: Martina Verešová

hradníckych domov, pivníc a zariadení;

- estetická, historická, symbolická a obsahová kvalita prvkov doplnkovej architektúry (sakrálnej aj profánnej).

Estetická hodnota vinohradníckej krajiny je založená na vzhľadovom vnímaní a sémantickom sprostredkovaní hodnôt, t. j. jej viditeľnosť, ich vizuálne uplatnenie vo vzhľade krajiny, tvarové znaky jej zložiek, prostredníctvom ktorých upozorňujú na vlastnosti krajiny vnímané ako jeden celok. Špecifický charakter vinohradníckej krajiny tvoria tradičné, terasovité viniče, ktoré majú vlastné estetické hodnoty vyplývajúce z ich vnímania a interpretácie, súvisiacej s ich históriou, používanou tradičnou pestovateľskou technikou, spoločenskou hodnotou a ekológiou (rôznorodosti druhov a biotopov, a vzájomne prepojených farieb, tvarov, zvukov a vôní). Hodnota dedičstva takýchto starých terasových vinohradov sa prejavuje napríklad v zložení technicky efektívneho využitia pôdneho systému, (expozícia, slnečné žiarenie, kvalita pôdy) a v sofistikovanej kompenzácii prekážok pestovania (sklon, pôdna erózia) nám pripomínajú úžasné technické úspechy dosiahnuté v minulých generáciách (Höchtel, et. al., 2007; Konold, 2007).

Kultúrna, estetická a vizuálno-percepčná hodnota vinohradov a vinohradníckej krajiny je teda dokumentovaná širokým spektrom poznatkov, informácií a exaktných publikovaných zdrojov a je objektívnou realitou tohto vzácneho subtypu poľnohospodárskej krajiny od dávnej minulosti až po modernú súčasnosť.

Vizuálno-estetické hodnotenie vinohradníckej krajiny na príklade Čajkova

Uvedený metodický postup kombinuje hodnotenie estetickej významnosti prvkov súčasnej krajinnéj štruktúry s hodnotením vizuálnych prepojení krajinného priestoru (Verešová, 2011). Podkladom na hodnotenie bola analýza viditeľnosti v prostredí GIS. Cieľom bolo vytipovať objektívne kritériá vlastností za účelom stanovenia potenciálu v procese vizuálnej percepcie. K základným morfometrickým znakom patria vlastnosti reliéfu absolútnu výšku a sklon. Reliéf tvoril základ pri stanovení *potenciálu vizuálnej exponovanosti*. Reliéf vytvára prirodzené vizuálne hranice v krajine, podporuje a vytvára dominanty a je nositeľom základných identifikačných charakteristík. Digitálny model terénu s veľkosťou rastra 10 m, ktorý bol vytvorených z vrstevníc na mape v mierke 1:10 000 sa stal základným nástrojom pri vypracovaní potenciálu vizuálnej exponovanosti.

A. Potenciál vizuálnej exponovanosti

Na hodnotenie tejto charakteristiky boli použité tzv. priestorové ukazovatele reliéfu – sklon, expozícia, relatívne prevýšenie reliéfu a plošný ukazovateľ reálnych hmotných prvkov (vinohradníckych parciel)

a) *Pohľadová (vizuálna) exponovanosť terénu* – je daná morfometrickými znakmi a vlastnosťami reliéfu. Ovplyvňuje vizuálny dosah a vnímanosť priestoru pozorovateľom (hodnotiteľom) v kontexte krajinnéj scény. Pohľadová exponovanosť vinohradov úzko súvisí aj s ich horizontálnou a vertikálnou štruktúrou. Horizontálna štruktúra obsahuje tvarové znaky parciel a ich usporiadanie v reliéfnych podmienkach terénu. Vertikálna štruktúra obsahuje prvky tak ako sú usporiadané nad sebou z pohľadu jednotlivých etáží, tzv. vertikálnej vrstevnatosti vinohradov.

1. Sklon terénu – charakteristika znaku/hodnotenie

Tento diferenčný znak bol spracovaný podľa digitálneho modelu reliéfu s využitím GIS. Čím je sklon vyšší, tým je vyšší aj potenciál vizuálnej exponovanosti.

- sklon do 5° (rovina, zvlhnená rovina) potenciál nízky (bodové hodnotenie 1);
- sklon 5° – 12° potenciál stredný (bodové hodnotenie 2);
- sklon 12° – 15° potenciál vysoký (bodové hodnotenie 3);
- sklon do 25° potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 4)

2. Relatívne prevýšenie terénu vinohradov (v metroch) – charakteristika znaku/hodnotenie

Predstavuje relatívne prevýšenie vzťahujúce sa k vopred vybranej spodnej a vrchnej vrstevnici s určitou nadmorskou výškou ohraničujúcou vinohrady.

- prevýšenie do 10 m potenciál nízky (bodové hodnotenie 1);

- prevýšenie 10 – 50 m potenciál stredný (bodové hodnotenie 2);
- prevýšenie 50 – 100 m potenciál vysoký (bodové hodnotenie 3);
- prevýšenie nad 100 m potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 4).

3. Expozícia parciel vinohradov – charakteristika znaku/hodnotenie

V rámci hodnoteného priestoru vinohradov resp. katastrálneho územia, expozícia parciel je chápaná ako „vystavenosť“ voči slnečnému žiareniu, príp. vetrom, ale aj ako vizuálna dostupnosť voči oku pozorovateľa.

- juh, potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 4);
- juhovýchod a juhozápad, potenciál vysoký (bodové hodnotenie 3);
- východ a západ, potenciál stredný (bodové hodnotenie 2);
- sever, severozápad a severovýchod, potenciál nízky (bodové hodnotenie 1).

4. Plocha parciel – charakteristika znaku/hodnotenie

Veľkosť parciel považujeme za základný plošno-priestorový ukazovateľ vinohradníckej krajiny. Plochy parciel vinohradov sme rozdelili do piatich kategórií.

- plocha do 500 m², potenciál stredný (bodové hodnotenie 3);
- plocha 500 – 1 000 m², potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 5);
- plocha 1 000 – 5 000 m², potenciál vysoký (bodové hodnotenie 4);
- plocha 5 000 – 10 000 m², potenciál nízky (bodové hodnotenie 2);
- plocha nad 10 000 m² potenciál veľmi nízky (bodové hodnotenie 1).

b) *Pohľadová (vizuálna) exponovanosť vnútornej štruktúry vinohradov* – je daná jednak pestovateľskými technológiami vinnej révy, tvarom a veľkosťou konštrukčných prvkov vinohradníckych vedení, ako aj prítomnosťou doplnkových biotických prvkov (ovocné stromy a kry, charakter pokryvu pôdy) a prvkov architektonicko – stavebného charakteru (funkčné budovy a umelecké artefakty)

1. Potenciál vertikálnej dominancie (PVD) a štruktúry krajinných prvkov – charakteristika znaku/hodnotenie

Veľmi významne ovplyvňuje vnímanie štruktúry vinohradov, najmä ak ide o výšku porastu samotného vinohradu (zvolený spôsob vedenia – architektúry kra) prípadne doplnujúcich ovocných drevín.

- relatívna výška do 0,5 m, travinno-bylinné spoločenstvo, veľmi nízky potenciál vertikálnej dominancie (bodové hodnotenie 1);
- relatívna výška 0,5 – 1,70 m, kry viniča, rýnsko-hesenské vedenie ramien, jednoduchý záves, nízky potenciál (bodové hodnotenie 2);
- relatívna výška 1,7 – 3,5 m, kry viniča, dvojité záves, stredný potenciál (bodové hodnotenie 3);

- relatívna výška 3,5 – 10 m, nízke ovocné stromy, vysoký potenciál (bodové hodnotenie 4);
- relatívna výška nad 10 m, vysoké ovocné stromy, potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 5).

2. Medziradový spon vinohradov – charakteristika znaku/hodnotenie

Spony rozhodujú o voľbe vedenia a spôsobe ošetrovania s využitím mechanizácie počas vegetačného obdobia, zároveň zvyšujú potenciál vizuálneho vnímania vnútornej štruktúry vinohradu. Pri širších sponoch sa rady viac otvárajú, pričom je možné vnímať oveľa väčší priestor medzi radmi čím sa zvyšuje heterogenita vnímaného obrazu, opak tvoria spony užšie, ktoré uzatvárajú vnímaný priestor.

- šírka do 1 m, potenciál vizuálneho vnímania veľmi nízky (bodové hodnotenie 1);
- šírka 1 – 1,5 m, potenciál nízky (bodové hodnotenie 2);
- šírka 1,5 – 2 m, potenciál stredný (bodové hodnotenie 3);
- šírka 2 – 3 m, potenciál vysoký (bodové hodnotenie 4).

3. Spôsob vedenia prúťových ramien viniča – charakteristika znaku/hodnotenie

Ide o najčastejšie používané spôsoby vedenia týkajúce sa architektúry krov, výšky ich kmienka, postavenia ramien, formy rozloženia a vyvážovania rodívých drevnatých ramien

- nízke vedenie, potenciál vizuálneho vnímania veľmi nízky (bodové hodnotenie 1);
- stredné vedenie, potenciál nízky (bodové hodnotenie 2);
- vysoké vedenie /jednoduchý záves, potenciál vysoký (bodové hodnotenie 3);
- vysoké vedenie/ dvojité záves, potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 4).

4. Povrch vinohradov (landcover) – neobsahuje metrické dimenzie, ale popisnú charakteristiku

- úhor (oraná, kopaná pôda bez vegetačného porastu), potenciál vizuálneho vnímania nízky (bodové hodnotenie 1);
- zatravnené medzirady, kosené 2 – 3-krát ročne, alebo nekosené, potenciál stredne vysoký (bodové hodnotenie 2);
- sporadický výskyt kvitnúcich bylín, potenciál vysoký (bodové hodnotenie 3);

Obr. 5. Zimné obdobie a prítomnosť snehu pomáha vyniknúť charakteristickej morfológii územia a pekne zachytáva štruktúru výsadiieb (február, 2019). Foto: Martina Verešová

- účelovo vysadené kvitnúce byliny, alebo intenzívny trávnik, potenciál veľmi vysoký (bodové hodnotenie 4).

B. Potenciál estetického vnímania vinohradníckej kultúrnej krajiny

Pri posudzovaní tejto charakteristiky vinohradníckej krajiny sme vychádzali z pôvodnej metodiky podľa Štefunkovej (1998), ktorá bola doplnená a modifikovaná (Verešová, 2011). K základným znakom hodnotenia patria nasledovné atribúty: jedinečnosť, pestrosť, harmónia a orientácia.

1. Jedinečnosť – charakteristika znaku/hodnotenie

Toto kritérium vystihuje na prvý pohľad nezamietateľné a jednoznačné rysy tradičnej vinohradníckej krajiny v danom a prilahlom území s prítomnosťou typických vinohradníckych stavieb (hajloky, pivnice, ale aj novodobé vinárske centrá a penzióny vinárskeho turizmu) a výskytom starých pôvodných ovocných stromov v ktorých sa pestuje vinič hroznorodý (*Vitis vinifera*) ako súčasť dnes už ojedinelej a špecifickej historickej krajinskej štruktúry. Jedinečnosť môže byť historická, alebo progresívna, novodobá. Progresívne vinohradníctvo je zanedbávané, resp. nedocenené, ale v mnohých znakoch býva rozvojové, manažérske a marketingovo vysoko úspešné. Príklady progresívneho vinohradníctva a vinárstva sú dnes známe aj na Slovensku, požívajú vysokú autoritu a uznanie profesionálnej ale aj užívateľskej verejnosti. Napriek tomu sme pri hodnotení vino-

hradov kládli akcent na historizujúce znaky vinohradníckej krajiny a súvisiacich technológií. Na základe uvedeného sme použili v procese hodnotenia jedinečnosti nasledovné znaky:

a) vysoká hodnota, tradičná vinohradnícka krajina a vinohrady (bodové hodnotenie 3):

- dlhodobá história vinohradov;
- staré a pôvodné (historické) odrody a formy vedenia typické pre vinohradnícku oblasť (rajón);
- historické stavby (hajlochy, pivnice) a ich architektonická originalita a regionálna príbuznosť;
- tradičné a typické (historické), ale aj vzácne teplomilné druhy sprievodných ovocných drevín, ich pestovateľských tvarov a odrôd.

b) stredná hodnota, zmiešaná tradičná a novodobá vinohradnícka krajina (bodové hodnotenie 2):

- strednodobá história, zmiešané sorty, prechodné formy vedení;
- zrekonštruované a zmenené stavby;
- zmiešané, alebo chýbajúce ovocné dreviny.

c) nízka hodnota (historizujúceho charakteru), novodobá vinohradnícka krajina a vinohrady (bodové hodnotenie 1)

- v nových podmienkach a kritériách EÚ;
- nové sorty, progresívne formy a technológie, vrátane ekologických technológií (pre tzv. biovína);
- novodobé progresívne, alebo žiadne stavby (spracovateľské, rekreačné);
- žiadne doplnkové ovocné dreviny.

2. Pestrosť – charakteristika znaku/hodnotenie

Pri tomto kritériu sme sa zamerali na mozaiku využívaných vinohradníckych plôch, charakteristickú rozmanitosťou reliéfu, prípadne spôsobmi využitia tzv. typologickej diverzity (usporiadania radov) s prítomnosťou nelesnej drevinovej vegetácie ako prírodných dominánt (meniacich sa počas celého vegetačného obdobia), ako aj antropogénnych dominánt (stavieb), rozdelených podľa veku. Opäť je akcent položený na fenomény historizujúceho charakteru vinohradov.

a) vysoká pestrosť a mozaiková štruktúra vinohradov (bodové hodnotenie 3)

- dominantné sú maloplošné mozaikové parcely vinohradov;
- tradičné stavebné objekty a typy vedení;
- pestré zastúpenie ovocných drevín;

b) stredná pestrosť vinohradov (bodové hodnotenie 2)

- zastúpenie a striedanie malých a stredných plôch parciel vinohradov;
- štandardné typy vedení a občasný výskyt stavebných objektov;
- sporadický výskyt ovocných drevín;

c) nízka pestrosť vinohradov (bodové hodnotenie 1)

- prevažne veľkoplošné monokultúry vinohradov;
- nové typy uniformných vedení, stavebné objekty chýbajú, alebo 1 – 2 dominantné;

- ovocné dreviny chýbajú.

3. Harmónia – charakteristika znaku/hodnotenie

Kritérium je zamerané na posúdenie vinohradov v rámci prirodzenej mierky krajinného prostredia v ktorom sú alokované. Hodnotí sa potenciál príprušivého a disproporčného pôsobenia na okolitú krajinu, kde najvyššiu preferenciu majú tie prvky, ktoré tvarom, veľkosťou, orientáciou a farebnosťou korešpondujú so základnou tvárnosťou reliéfu, s čím súvisí aj zachovávanie tradičných znakov a historickej kontinuity vinohradníckej krajiny.

a) harmónia vysoká (bodové hodnotenie 3)

- charakteristická pre tradičné vinohradnícke priestory;
- tvar a veľkosť parciel nenarúšajú prirodzenú mierku;
- plošná dominantna vinohradov;
- spôsob obhospodarovania a starostlivosti o vinohrady je šetrný ku krajine
- doplnená pestrosťou biotických prvkov kultúrnych drevín, kvitnúcich bylín, ale aj výtvarných artefaktov symbolického charakteru;
- bez pôsobenia rušivých prvkov (elektrické vedenie, a pod.).

b) harmónia stredná (bodové hodnotenie 2)

- zmiešané zastúpenie diferencovaných kategórií vinohradov;
- konkurenčná dominancia s viac ako dvomi, až tromi prvkami (vinohrady, stavby, ovocné dreviny);
- integrovaný spôsob obhospodarovania, dodržiavanie zásad a technológií ochrany viniča, mulčovanie, zatrávnovanie;
- čiastočné pôsobenie rušivých prvkov.

c) harmónia nízka (bodové hodnotenie 1)

- priestory charakteristické pre veľkovýrobné technológie, veľkoplošné vinohrady a ich parcely;
- intenzívne obhospodarovanie;
- produkcia je na prvom mieste, štruktúra a výzor vinohradov sú uniformné;
- prítomnosť a pôsobenie rušivých prvkov, konkurenčná dominancia viac ako troch prvkov (vinohrady, stavby, energetické siete, ovocné dreviny, rozhladne a pod.)

4. Orientácia – charakteristika znaku/hodnotenie

Tento znak sa posudzuje ako významný orientačný prvok, ktorý ovplyvňuje schopnosť človeka orientovať sa vo vinohradníckej krajine (napr. pri vstupe do vinohradu, stavby religiózneho významu, stavieb profánneho a utilitárneho významu, prítomnosť ovocných stromov ako identifikačný prvok hraníc pozemkov). Významným orientačným prvkom sú aj sídelné a geografické dominanty.

a) orientácia vysoká (bodové hodnotenie 3)

- viditeľnosť vinohradov do vzdialenosti nad 5 km bez bariér;

- orientácia vinohradov na svahoch nad 12°, alebo zreteľné terasy;
 - rozsiahla plošná dominancia;
 - početné doplňujúce orientačné znaky.
- b) orientácia stredná (bodové hodnotenie 2)
- viditeľnosť vinohradov vo vzdialenosti 3 – 5 km;
 - orientácia vinohradov na svahoch 5 – 12°, sporadické terasy;
 - sporadické doplňujúce orientačné znaky.
- c) orientácia nízka (bodové hodnotenie 1)
- viditeľnosť vinohradov vo vzdialenosti do 3 km;
 - vinohrady na svahoch do 5°, alebo na rovine;
 - žiadne doplňujúce orientačné znaky.

5. Sezónna premenlivosť – charakteristika znaku/hodnotenie

Toto kritérium sa bude týkať efektu sezónnej premenlivosti farieb u krajinných, hlavne biotických prvkov ako fenoménu zvyšujúceho atraktivitu tradičnej vinohradníckej kultúrnej krajiny.

- a) sezónna premenlivosť vysoká (bodové hodnotenie 3)
- pestré zastúpenie ovocných drevín s výrazným kvitnutím v jarnom období (jablone, broskyne, čerešne, a pod.), prítomnosť ovocných drevín s intenzívnym jesenným prefarbovaním do odtieňov červenej, alebo žltej farby (napr. čerešne, oskoruše, broskyne);
 - pestré zastúpenie odrôd viniča hroznorodého s intenzívnym prefarbovaním listov do odtieňov červenej farby v jesennom období (odrody Alibernet, Svätovavrincecké, a pod.).
- b) sezónna premenlivosť stredná (bodové hodnotenie 2)
- prítomnosť ovocných drevín prefarbujúcich sa do žltá (napr. hrušky), poprípade drevín s nápadnými plodmi (trnky, arónie, driene, šípky);
 - prítomnosť odrôd viniča hroznorodého prevažne vyfarbených do žltá (napr. veltlín zelený, muškáty);
- c) sezónna premenlivosť nízka (bodové hodnotenie 1)
- kvitnutie prípadná zmena farby listov u ovocných drevín nie je nápadná, alebo ovocné dreviny nie sú vôbec zastúpené;
 - bežné odrody viniča hroznorodého bez výrazného farebného prejavu listov, resp. štandardná hnedá.

Výsledné stanovenie potenciálu vizuálno – estetickej významnosti

Na základe sumarizácie parciálnych výstupov, získaných bodovým ohodnotením vybraných atribútov krajinného priestoru vinohradov a ich prvkov, hodnotených 145 parciel na vinohradníckej lokalite Čajkov sme zaradili do nasledovných kategórií potenciálu vizuálno-estetickej významnosti:

- veľmi nízky potenciál: 22 – 25 bodov
- nízky potenciál: 26 – 29 bodov

- stredný potenciál: 30 – 33 bodov
- vysoký potenciál: 34 – 37 bodov
- veľmi vysoký potenciál: 38 – 40 bodov

Podobným metodickým prístupom boli zhodnotené aj vinohradnícke lokality v katastrálnom území Nitrianske Hrnčiarovce, avšak s pridaným atribútom kultúrno-historickej hodnoty (Supuka a kol., 2012)

V skúmanej vinohradníckej lokalite obce Čajkov sú vinice situované mimo intravilán obce, čo ovplyvnilo aj ich historický vývoj. Porovnávali sa mapy z roku 1986 a 2010 na základe ktorých sme zistili iba minimálne zmeny v štruktúre využívania krajiny. Ich priestorová a plošná štruktúra v rámci porovnávaného časového úseku ostala takmer zachovaná. Proces družstevnej kolektivizácie a sceľovania pozemkov (v danom katastri po roku 1955) vôbec nezasiahol do historických maloplošných a súkromných vinohradov. Dnešné už novodobé veľkoplošné vinice boli založené v rokoch 2007 až 2010 a to v predpolí starých vinohradov v rámci rozširovania a obnovy plôch viníc aj s podporou fondov EU. Staré, dnes už historické vinice majú dominantné postavenie v tejto lokalite a patria k hlavným determinantom krajinného rázu. Z hľadiska vizuálnych charakteristík k ich výnimočnosti prispieva aj veľmi dynamický reliéf a prirodzené terénne vlny. Významná je vysoká biodiverzita kultúrnych a prirodzených spoločenstiev rastlín a tradičný spôsob obhospodarovania krajiny. V období terénneho výskumu sme zaznamenali určité zmeny ako dôsledok nepretržitého vývoja vinohradníckej krajiny. Sú to najmä zmeny spojené s uplatňovaním rôznych modifikovaných, alebo nie pôvodných spôsobov vedenia a využívania oporných konštrukcií pestovaného viniča. Ale aj rekonštrukcia pôvodných historických vinohradníckych stavieb a objektov so zachovanými prvkami architektonického stvárnenia. V niektorých prípadoch sme identifikovali premenu starých jednoduchých stavieb na nové multifunkčné stavebné objekty. Tieto zmeny sa postupne prejavujú v prirodzenom vývojom procese, ktorý vplýva na spôsob využitia s postupnou prevahou na rekreačno-poľnohospodárske až rekreačné využitie. Na druhej strane sú prejavom kontinuity, kde sú vkladané nové artefakty do historických krajinných štruktúr čím sa zachováva neprerušené, súvislé, udržiavanie originálneho vinohradníckeho krajinného rázu obce Čajkov. Vinohradnícky charakter obce má hlboké zakorenenie aj v tradíciách, vinohradníckej kultúre, tematických festivaloch a slávnostiach, v gastronómii, ale aj v špecifickej kultúre folklórnych Čajkovských (Tekovských) odevov. Sú to vzácne hodnoty „kultúrneho dedičstva“ tohto regiónu.

* * *

Vinohrady sú jedinečnou súčasťou kultúrnej poľnohospodárskej krajiny. Vinič hroznorodý patrí k histo-

ricky najstarším pestovaným kultúram v ľudskej spoločnosti. Okrem úžitkových hodnôt, vinohrady tvoria špecifický krajinný obraz, ktorý je v poslednom období aj predmetom rekreačného hodnotenia v kontexte kultúrno-estetických hodnôt a vizuálneho vnímania. Prezentovaná metodika obsahuje komplexný prístup, je originálna a v porovnaní s publikovanými prácami jedinečná v jej holistickom obsahu. Metodika bola uplatnená pri viacerých vinohradníckych lokalitách na Slovensku s dôrazom na historické štruktúry vinohradníckej krajiny. Pri jej použití v územiach s veľkoplošnými technologicky intenzifikovanými a progresívnymi vinohradníckymi lokalitami bude logicky žiadúca relevantná modifikácia hodnotených atribútov.

Príspevok je spracovaný v rámci riešenia projektu podporeného Kultúrnou a edukačnou grantovou agentúrou (KEGA) MŠVVaŠ SR č. 024SPU-4/2019 Kultúrne historická hodnota vinohradníckej krajiny, vývoj a súčasné využitie.

Literatúra

- Agnoletti, M. (ed.) et al.: *Pesaggi rurali storici*. Roma – Bari: Laterza et Figli, 2010, 566 p.
- Demo, M a kol.: *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2001, 662 s.
- Dvořák, P.: *Stopy dávnej minulosti 2. Slovensko v staroveku*. Budmerice: RAK, 2004, 280 s.
- Gladstones, J. S.: *Wine, terroir and climate change*. Kent Town South Australia: Wakefield Press, 2011, 279 p.
- Höchtel, F., Rusdea, E., Schaich, H., Wattendorf, P., Bieling, C., Reeg, T., Konold, W.: *Building bridges and crossing borders: Integrative approaches to rural landscape management in Europe*. Norwegian Journal of Geography, 2007, 61, p.157 – 169.
- Hričovský, I.: *Vinohradníctvo a vinárstvo na Slovensku a v Európe*. In: Húska, D. (ed.): *Viticulture – Viniculture Forum Slovakia*, Piešťany, 2008, 4 s. CD-ROM.
- Hronský, V.: *Spravidca vínami na Slovensku*. Bratislava: Slovart, 2014, 264 p.
- Hronský, Š., Pintér, E.: *Vývoj vinohradníctva a regionalizácia pestovania viniča v Slovenskej republike*. *Životné prostredie*, 2009, 43, 1, s. 3 – 7.
- Ilkovičová, L.: *Víno – inšpirácie pre architektúru*. In: Húska, D. (ed.): *Viticulture – Viniculture Forum Slovakia*, Piešťany, 2008, 6 s. CD-ROM.
- Jančura, P.: *Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny*. *Vestník MŽP SR*, 2010, 18, 1b, 51 s.
- Johnson, H., Robinson, J.: *The World Atlas of Wine*. London: Octopus Publishing Group, 2007, 400 p.
- Kazimír, Š.: *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti*. Bratislava: VEDA, SAV, 1986, 168 s.
- Konold, W.: *Dynamism and changes of cultural landscapes. What can biosphere reserve accomplish? UNESCO today*. *Journal of the German Commission for UNESCO*, 2007, 2, p.18 – 21.
- Kraus, V., Vaněk, G., Pospíšilová, L.: *Réva a víno v Čechách a na Moravě*. Praha: Radix, 1999, 280 s.
- Lieskovský, J., Rusňák, T., Klimantová, A., Izsóff, M., Gašparovičová, P.: *Appreciation of landscape aesthetic values in Slovakia assessed by social media photographs*. *Open Geosci.* 2017, 9, p. 593 – 599.
- Petit, C., Konold, W., Höchtel, F.: *Historic terraced vineyards: Impressive witnesses of vernacular architecture*. *Landscape History*, 2012, 33(1), p. 5 – 28.
- Pipan, P., Kokajl, Ž.: *Transformation of the Jerusalem Hills cultural landscape with modern vineyard terraces*. *Acta Geographica Slovenica*, 2017, 57 - 2, p. 149 – 162.
- Radváni, P.: *Ekopsychologické aspekty obrazu mesta*. *Acta Universitatis matthiae Belii*, 2002, p. 22 – 25.
- Rózová, Z., Petluš, P., Mikulová, E., Vanková, V., Korčuškova L.: *Vizuálna kvalita krajiny*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2010, 109 s.
- Salašová, A., Štefunková, D.: *Estetické atribúty vinohradníckej krajiny*. *Životné prostredie*, 2009, 43, 1, s. 18 – 23.
- Sommer, J., B.: *The Geography of Wine: How landscape, cultures, terroir and the weather make a good drops*. New York: Plume Publishing, 2008, 304 p.
- Supuka, J., Verešová, M.: *Vinohrady ako súčasť kultúrnej krajiny Slovenska*. In: Húska, D. (ed.): *Viticulture – Viniculture Forum Slovakia*, Piešťany, 2008, 5 s. CD-ROM.
- Supuka, J., Verešová, M., Šinka, K.: *Development of vineyards landscape structure with regards to historical and cultural values*. *Ekológia (Bratislava)*, 2011, 30, 2, s. 229 – 238.
- Štefunková, D.: *Estetická kvalita krajiny a otázky nad prístupmi k jej hodnoteniu*. *Životné prostredie*, 1998, 32, 5, s. 260 – 264.
- Štefunková, D., Cebecauer, T.: *Visibility analysis as a part of landscape visual quality assessment*. *Ekológia (Bratislava)*, 25, Supplement 1/2006, s. 229 – 239.
- Štefunková, D., Dobrovodská, M., Kanka, R., Krnáčová, Z., Bezák, P., Boltiziar, M., David, S., Dramstad, W., Ďugová, O., Fjellstad, W., Gajdoš, P., Halada, L., Hreško, J., Izakovičová, Z., Kalivoda, H., Kalivodová, E., Kenderessy, P., Krištín, A., Majzlan, O., Mozyeová, M., Petrovič, F., Stašiov, S., Šteffek, J., Vagačová, M.: *Atraktivita malokarpatskej vinohradníckej krajiny s dôrazom na historické štruktúry a biodiverzitu*. Bratislava: Ústav krajinej ekológie SAV, 2011, 163 s. + prílohy.
- Štefunková, D., Hanušin, J.: *Viticultural landscapes: Localised transformations over the past 150 years through an analysis of three case studies in Slovakia*. *Moravian Geographical Reports.*, 2019, 27, 3, s. 155 – 168.
- Vanek, G.: *Geologický podklad a pôda – základ pre „terroir“*. *Vinič a víno*, 2009, 9, 3, s. 77 – 79.
- Verešová, M., Supuka, J.: *Ovocné dreviny vo vinohradoch*. In: Húska, D.(ed.): *Viticulture – Viniculture Forum Slovakia*, Trenčianske Teplice, 2010, 7 s. CD-ROM.
- Verešová, M.: *Krajinné – architektonické hodnoty vinohradníckych lokalít Západného Slovenska*. Dizertačná práca. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2011, 52 s.
- Verešová, M., Supuka, J.: *Kultúrno-historické a vizuálno-estetické hodnoty vinohradníckej krajiny*, Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2012, 112 p.

Ing. Martina Verešová, PhD., martina.veresova@uniag.sk
prof. Ing. Ján Supuka, DrSc., jan.supuka@uniag.sk
Katedra záhradnej a krajinej architektúry, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tulipánová 7, 949 76 Nitra